

Oponentský posudek bakalářské práce Matěje Mrštného

Typologie kontextů substantivních frází s neurčitým determinátorem nějaký

1. Koncepce práce: A

V posledních letech v české jazykovědě vznikly systematictější empirické práce zabývající se otázkou, zda v češtině probíhá gramatikalizace demonstrativního zájmena *ten* do funkce určitého členu (kupř. Zíková 2017, Dvořák 2020). Bakalářská práce Matěje Mrštného je konkrétním, empiricky podloženým příspěvkem k podobně obecné otázce, zda některé aspekty typické pro gramatikalizační procesy nastávají i u neurčitého zájmena *nějaký*, a to směrem k funkcím členu neurčitého. Již na této nejobecnější úrovni je třeba vznik této práce a její zaměření hodnotit jako potřebné a přínosné.

Předložená práce má však (z rozumných důvodů) mnohem užší zaměření – kolega Mrštný se zabývá otázkou, v jakých kontextech a s jakými inferencemi se výraz *nějaký* používá v beletrii z let 1999–2009, a to na základě náhodného vzorku 500 výskytů z korpusu SYN2020. V reflexi dosavadní české literatury k tématu autor práce vyzdvihuje shodný náhled všech sledovaných autorů, totiž že povahu reference může ovlivňovat kontext, v němž se výraz nebo fráze vyskytne. Zde tkví autorova motivace pro výzkum kontextu a jeho vlivu na interpretaci zájmena *nějaký*.

Práce má celkově dobrou a srozumitelnou strukturu, přesto mám ke zpracování zejména teoretické části a výstavbě některých podkapitol dílčí poznámky:

V teoretické části se místy vyskytují obtíže s logickou výstavbou textu a podáváním relevantních informací na vhodných místech. Například na str. 11 se uvádí *ontologická kategorie vlastnosti* jako známé spojení předtím, než je v dalším oddíle v souvislosti s Hlavsovou teorií reference vysvětleno, co tím Hlavsa (i autor práce) myslí. Podobně se na str. 14 nejprve u Haspelmatha zmíní distribuce mezi referenty jako jeden z typů kontextů relevantních pro užívání indefinit, o kterých Haspelmath uvažuje, aniž by však byla vysvětlena podstata takového kontextu; vysvětlení přichází až v následujícím oddíle 2.4 Distributivnost a variace.

V teoretické části práce je rovněž poměrně hodně míst, která jsou formulována tak, že zpomalují porozumění nebo mu brání, podle obeznámenosti čtenáře s výchozími teoriemi, viz např. níže:

- *Podobně jako Hlavsa pak negativnímu rysu reálnosti přisuzuje predikáty: kondicionály, imperativy, futura, ...* - Obvykle se formuluje opačně, tj. že výrazu se přisuzuje nějaký významový rys (str. 13)
- *Kontext otázky, kondicionálu a negace a srovnávání označuje [Haspelmath – EL] za tzv. „negative polarity items“ společně tzv. free choice indefinity* (str. 14). – Věta má nevhodnou syntaktickou výstavbu: kontext (něčeho) není NPI a z formulace není jasné, jak se k tomu vztahují free choice indefinita. Je to tedy pravděpodobně tak, že podle

Haspelmathova pozorování se v kontextu sledovaných indefinit otázky, kondicionály, negace apod. chovají jako výrazy s negativní polaritou.

Prosím autora, aby podrobněji vysvětlil pojem kovariace, jaké typy situací postihuje a jak se vztahuje k vlivu kontextu. Z formulací uvedených níže není jeho pojetí dobře zřejmé a zároveň není zřejmé, v čem je využití pojmu kovariace nezbytné pro postižení sledované distribuce jevů (v empirické části práce jej totiž nevyužívá).

- [v příkladu Každého se zeptal na nějakou věc - EL] ...daná „věc“ bude variabilní díky značení *ko-variace (marker of co-variation)* (str. 15)
- ...kontextem míníme také dosah výrazů „*ko-variace*“ (str. 19)

Jako nedostatečně podrobné se mi jeví vysvětlení dosahové specifity v oddíle 2.5.2 na str. 18 a jejich souvislostí se specificitou epistémickou.

- a) Za prvé autor vyjmenovává typy výrazů a struktur (otázky, srovnávací konstrukce, typy slovesných tvarů, například kondicionál nebo imperativ, výrazy s negací), které mohou způsobit, že nějaká fráze v jejich dosahu se stane nespecifickou. Pokud na základě odborné literatury existují předpoklady o podmínkách, za nichž k těmto změnám ve specifičnosti dochází, měly by tu být uvedeny a doloženy příkladem.
- b) Spojení modálních a fázových výrazů vyvolává nejistotu, zda má autor na mysli modální a fázová slovesa, nebo i jiné výrazy (přísluvečné, částicové).
- c) Odlišení dvou situací, kdy se kombinují dosahová a epistémická specifičnost, jsou z popisu obtížně odlišitelné a spojitelné s konkrétními komunikačními situacemi.

Prosím autora, aby body a-c s oporou o příklady rozvedl a doplnil u obhajoby.

Moje poslední poznámka se týká kapitoly tři – vymezení licencorů a licencí a jejich klasifikace s popisem kritérií pro jejich rozlišování tam, kde je podle autora možné je stanovit: pro přehlednost by bylo vhodné tuto kapitolu uzavřít souhrnnou tabulkou vymezovaných kategorií a jejich hodnot, ideálně i s prototypickými příklady – čtenáři by se tak předpokládané kombinace přehledně shrnuly před vlastní empirickou sondou, pro niž jsou rozhodnutí o klasifikaci představená v kapitole 3 stěžejní. Podpořilo by se tím i odlišení licencorů a licencí.

2. Metodologie a zpracování dat: A

Metoda manuální anotace vybraných gramatických, sémantických a pragmatických kategorií spjatých s kontexty, v nichž se v beletrii užívá neurčité zájmeno *nějaký*, je pro účel, který autor sleduje, vhodně zvolena a je provedena pečlivě a způsobem standardním v korpusových výzkumech. Práce má z pochopitelných důvodů exploratorní povahu, autor předkládá kvantitativní údaje jen z důvodu doložení distribuce jednotlivých typů ve vlastním vzorku, jádro analýzy má kvalitativní povahu: autor pečlivě komentuje jednotlivé typy licencí a jejich reprezentativní i polysémní/polyfunkční a okrajové doklady (viz text práce od str. 30 dále).

Oceňuji, že a jak u jednotlivých kombinací licencorů, indefinit a vlivu konkrétních dalších lexikálních jednotek v kontextu autor uvažuje o různých možnostech interpretace v různých komunikačních situacích. Vzhledem k tomu, že přidělení jednotlivých typů licencí konkrétním

dokladům je založeno pouze na autorově anotaci, bylo by vhodné více reflektovat třeba i jistotu a snadnost, s níž autor k jednotlivým hodnocením dospíval.

Za cenné poznatky uvedené v práci považuji například doložení převahy explicitního značení určitých typů licencí a doklady o sémanticko-pragmatické polyfunkčnosti výrazu *nějaký* (a tedy jeho sémantické nevyprázdněnosti). Dále bych ráda vyzdvihla fakt, že autor přesvědčivě ukazuje, že výraz *nějaký* je závislým indefinitem, které se vyskytuje v různých typech relativizujících kontextů, spojených s postojí mluvčího k popisované skutečnosti: z této oblasti je v autorových výsledcích obecně zajímavé například doložení nejtýpčtějších způsobů formální signalizace některých typů významů, nebo konkrétněji třeba doklady toho, že licencorem mohou být nejen slovesa, ale i deverbativní adjektiva odvozená od sloves vyjadřujících míru a zdroj jistoty mluvčího o platnosti dané skutečnosti.

Empirická část je rovněž formulována jednodušeji a s větší vstřícností ke čtenáři než u teoretických kapitol.

3. Práce s odbornou literaturou: A

Silnou stránkou práce je zohlednění relevantní zahraniční literatury k tématu a rozšíření zavedeného českého popisu o další faktory nebo přesnější modely. Zároveň se v některých místech usouvzážňuje české a zahraniční pojetí (viz např. konstatování podobnosti Hlavsových příkladů typu Var a indifferencie u Valoni (2007), str. 17), takže česká a zahraniční tradice nejsou pouze juxtaponovány. To nejlépe dokládá fakt, že autor i sám adaptuje pojetí indefinit u Farkasové pro vlastní anotaci dat. S odkazy na literaturu a citacemi z ní autor pracuje příkladným způsobem.

4. Formální úroveň práce: B

Práce je po formální i jazykové stránce zpracována kvalitně a pečlivě, jedním pravopisným nedostatkem, který se v práci (v nízké míře) opakoval, bylo oddělení vložené věty vedlejší čárkou.

Jedinou systémovější poznámku, která ale zároveň přesahuje meze předložené práce, mám k problematice terminologie a formulací v tom případě, když autor uvádí anglojazyčnou terminologii a teoretický popis do českého prostředí – na jednu stranu to vede k adaptaci přejímek (licence a licencory), přičemž někdy by možná bylo vhodné a potřebné hledat nebo i nabízet ústrojněji znějící český ekvivalent; na stranu druhou mohou při převodu popisného aparátu vznikat formulace, které nejsou snadno jednoznačně smysluplné českému čtenáři, nebo působí neobratně. Toto tvrzení pro názornost dokládám příklady hned z abstraktu práce, viz níže:

Konceptuálně se řídíme teorií závislých indefinit [proč konceptuálně?]

Cílem práce je dle licencí [v předchozím odstavci abstraktu se píše pouze o licencorech, vztah je nejasný] kategorizovat dané výskyty.

Při anotaci jsme postupovali od určování základních gramatických kategorií až po typ specificity – proč ne specifičnosti?

... finálního určení typu licence. - proč je nutné upřesnění pomocí adjektiva *finální*? Je v něčem jiné než určení bez přívlastku?

Zásadní roli pro licence hraje pragmatika, přičemž rozlišujeme tři její mody ... Jako poslední podtyp pragmatiky navrhuje I3. – Ve formálním psaném odborném diskurzu je typické pragmatiku chápat jako disciplínu a pragmatické aspekty ve výzkumu jazykové produkce pak popisovat jako pragmatické funkce, aspekty, rysy apod. vždy něčeho [výrazu, výpovědi], které tedy v autorem sledovaných kontextech mohou nabývat typicky tří hodnot (není obvyklé používat zde výraz *modů*).

Uvedené jevy jsou pochopitelně v abstraktu kvůli podstatě tohoto útvaru koncentrovány, ale níže uvádím několik dalších ilustrativních příkladů z vlastního textu práce:

- *Takto vymezený materiál byl zvolen, jelikož předpokládáme tezi, že beletrie (na rozdíl například od publicistiky) bude bohatší na rozmanitost komunikačních situací a zároveň jednodušší na případné pokusy rozpoznání pragmatiky nebo sekundárních vlivů kvůli své ukotvenosti v širším kontextu, než jaký nabízí mluvené korpusy (str. 9)*
- *Podobný charakter definice indefinit podává i Nový encyklopedický slovník češtiny, kde pro v našem případě ontologickou kategorii vlastnosti (kvality) můžeme aplikovat prvek „neurčitosti/kvantifikace“ (str. 11)*
- *Důležitým aspektem specifity je její proživatel, jinými slovy je to takový subjekt, skrze kterého probíhá daná nevědomost nebo jiná pragmatika. (str. 15)*
- *Doplnění větných členů o funkory považujeme za nutnou praxi, jelikož představují komplementární část k jejich formálnějšímu postavení. (str. 25)*

Celkové hodnocení:

Bakalářská práce Matěje Mrštného celkově rozhodně splňuje požadavky na závěrečné práce na tomto stupni a doporučuji ji k obhajobě. Při zdárném průběhu obhajoby navrhuji hodnocení výborně. K tomuto celkovému hodnocení mě i přes výše popsané čtenářské vjemy vede zejména to, že autor prokazuje vhléd jak do české tradice pojetí reference, tak do zahraniční literatury o indefinitech a jejich referenci a že osvojené teoretické poznatky dovedně aplikuje při anotaci a interpretaci zvoleného vzorku.

V Praze dne 27. 8. 2021

Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.